

Efter floden: Klimatmigration och den rika världens skyldigheter

JÖRGEN ÖDALEN¹

”Because my home island will sink under the water, and there will be no place for me to live.”

Tolvåriga Vaimaila Teitala från Tuvalu förklarar varför hon måste lämna sitt hemland. *The Independent*, 2007-07-16.

Bakgrund och syfte

Klimatförändringar ger upphov till ett flertal drastiska miljöförändringar, såsom jorderosion, vattenbrist, vattenförgiftning och avskogning, som leder till att människor måste lämna sina hem och söka uppehälle på andra platser inom eller utanför det egna landet. Den måhända mest uppenbara orsaken till att människor blir tvungna att fly av miljöskäl är den stigande havsvattennivån med påföljande översvämningar. IPCC har beräknat att havsvattennivån kommer att stiga mellan 28 och 43 centimeter inom de närmaste 100 åren. Man har också beräknat att regionala variationer i ökningen av havsvattennivån gör att vissa små östater drabbas särskilt hårt när det gäller förlust av landyta (IPCC 2007: 413-14; IPCC 2008). Den stigande havsvattennivån kommer dock inte endast att drabba små östater utan även länder med lågt liggande kustområden. Särskilt utsatta är tätbefolkade regioner i södra Asien, där framförallt Bangladesh re-

dan har drabbats hårt av översvämningar med påföljande förgiftning av tidigare odlingsbar mark (McFerran 2007).

Även om samhällen historiskt har visat sig anpassningsbara när de mött drastiska förändringar i sin omgivning, riskerar klimatförändringarna att pröva gränserna för denna anpassningsförmåga. Särskilt gäller detta på lång sikt, om klimatförändringarna påverkar vädermönster, förstör kustlinjer, orsakar naturkatastrofer eller ger upphov till väpnade konflikter (Barnett 2003: 12; Bell 2004: 135-6). Klimatförändringar orsakar redan idag migration, och det förutspås att klimatförändringsfenomen inom 50 år kommer att bli de vanligaste anledningarna till miljöorsakade folkflyttningar (Bell 2004: 139). De allra dystraste prognoserna talar om att världen kommer att ha 200 miljoner klimatmigranter år 2050 (Brown 2007: 5; Myers 2001; Stern 2006: 3).

Inför en sådan framtid måste vi i den rika delen av världen ställa frågan om vilka skyldigheter vi har gentemot dem som kommer att drabbas hårdast. Den rika delen av världen bär med sina omfattande utsläpp av växthusgaser historiskt sett det största ansvaret för klimatförändringarna och dess effekter. Ökade halter av växthusgaser i atmosfären bidrar som bekant till en global uppvärmning, förändrade nederbördsmonster och stigande havsvattennivåer (se t.ex. Griffin 2003:4-7). De fattigaste länderna drabbas först och hårdast av dessa effekter. Samtidigt har de bidragit minst till problemens uppkomst. Det sägs ibland att hanteringen av klimatförändringarnas effekter för de rika länderna är en fråga om anpassning, medan det för utvecklingsländer är en fråga om överlevnad (Barnett 2003: 14). Denna asymmetri mellan ansvar och sårbarhet gör att rättvisefrågor aktualiseras på ett sätt som är mer uppenbart än i många an-

1 Fil. dr Jörgen Odalen är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.
E-post: jorgen.odalen@statsvet.uu.se.

dra slags globala relationer (Bell 2004: 139; Grubb 1995: 465-6).

Det övergripande syftet för detta politisk-teoretiska projekt är således att undersöka vilka moraliska skyldigheter som aktualiseras mellan stater, respektive mellan stater och individer, i samband med så kallad *klimatmigration*. De frågor som ställs rör vilka skyldigheter den rika delen av världen har gentemot (i) klimatmigranter, (ii) gentemot deras hemländer; samt (iii) gentemot de utvecklingsländer som utgör destinationsländer för klimatmigranter.

Det är förvisso en kontroversiell fråga hur stort problemet med *aktuella* klimatmigranter egentligen är (Bell 2004: 137-8; Black 2001: 5-9; Se även Suhrke 1994 för en översikt). Likaså finns de som hävdar att prognoserna om våldsamma ökningar i deras antal är överdrivna (McAdam 2011: 5-10). Detta utgör dock inte något hinder för att undersöka den normativa frågan. Det faktum att det finns motstridiga belägg för hur stort det aktuella problemet är, och blotta risken för att antalet klimatmigranter *kan* öka, är tillräckliga skäl för att vi bör överväga vilka skyldigheter västvärlden har gentemot klimatmigranter (Bell 2004: 138).

Områdesöversikt

Även om normativa undersökningar som rör klimatförändringar, och miljö rättvisa i allmänhet, har blivit allt vanligare (se exempelvis Caney 2006; Gardiner 2004; Garvey 2008; Page 2006; 2007; 2008; Singer 2002) kan man konstatera att relativt få politiska teoretiker har ägnat sig åt just klimatmigrationsproblematiken (ett undantag är Bell 2004).¹ Förhoppningen är att detta projekt inomvetenskapligt kan bidra till såväl den politisk-teoretiska diskursen om global rättvisa, som till den om miljö rättvisa, och även till den normativt

drivna juridiska diskussionen om klimatmigranternas status i internationell rätt.

En av de få politisk-teoretiska diskussioner som *direkt* berör frågan om den rika världens moraliska skyldigheter gentemot klimatmigranter finner vi i Bell (2004). Bell gör det viktiga påpekandet att ett svar på frågan om hur den rika delen av världen bör förhålla sig till problemet med klimatmigranter måste innehålla delsvar på hur den bör förhålla sig till *aktuella* klimatmigranter, som redan idag befinner sig på flykt, och till *potentiella* klimatmigranter som i framtiden kan bli tvungna att fly undan klimatförändringarnas effekter (Bell 2004: 138). Ett givet svar på den senare frågan är förstås att utsläppen av växthusgaser måste reduceras. Men det löser endast en liten del av problemet, eftersom det redan är försent att stoppa några av klimatförändringarnas effekter.

I övrigt är Bells syfte huvudsakligen negativt. Han vill visa att två inflytelserika teorier om internationell rättvisa – Rawls (1999) idé om *folke ns rätt* och Beitz (1979) kosmopolitiska teori – inte på ett tillfredsställande sätt förmår hantera de normativa frågor som uppstår av klimatmigrationsproblematiken. Den mest intressanta kritiken presenterar Bell mot Beitz kosmopolitiska teori som han menar inte tar tillräckligt stor hänsyn till den fysiska miljöns betydelse för individer. En implikation av Beitz kosmopolitiska teori är nämligen att resursomfördelande kompensera

1 Sedan detta projekt erhö ll medel har dock några normativa studier i ämnet publicerats: Byravan & Rajan (2010), Nine (2010) och Risse (2009). Även ett antal artiklar med statsvetenskapliga och juridiska frågeställningar som indirekt berör den normativa problematiken har utkommit: Biermann & Boas (2010), Docherty & Giannini (2009), Martin (2010), McAdam (2011) och Yamamoto & Esteban (2010).

tion till drabbade klimatmigranter är tillräckligt för att rättvisa ska uppnås. Bell påpekar hur detta reducerar människors fysiska omgivning till att bestå endast av naturresurser som man kan kompensera förlusten av med andra resurser. Men en människas fysiska omgivning kan delvis ha en konstituerande roll för hennes identitet. Detta är kanske särskilt sant för de som löper risken att behöva lämna sina hem på grund av klimatförändringarnas effekter (Bell 2004: 150). Påpekandet är intressant eftersom det visar på en koppling mellan den övergripande frågan om den rika världens skyldigheter gentemot klimatmigranter och frågan om *territoriella rättigheter*. David Miller har argumenterat för att territoriella rättigheters normativa status delvis har sin grund i det faktum att när ett folk under en längre tid befunnit sig på, och förändrat, ett visst territorium uppstår ett slags interaktion mellan territoriet och detta folks kultur. Kulturen måste anpassa sig till territoriets förutsättningar, samtidigt som människor kommer att forma sitt territorium utefter bland annat kulturella preferenser (Miller 2007: 217-8).

Miller nyttjar denna idé om territoriella rättigheter för att försvara nationers rätt att kontrollera sitt territorium och begränsa utanförståendes tillträde till det. Givet resonemanget ovan kan man också vända på argumentet och fråga om den rika världens klimatförstörande aktiviteter, då de leder till att vissa platser blir obeboeliga, faktiskt innebär brott mot territoriella rättigheter? Vi kan också fråga om detta i sin tur leder till att klimatförstörande stater rätt att kontrollera sitt territorium bör inskränkas när klimatmigranter begär tillträde till det?

Normativ forskning om immigration har oftast rört hur en stat bör agera i förhållande till sina invandrare, och begrepp

som ”integration”, ”mångkulturalism” och ”assimilation” har funnits i diskussionens centrum. Mindre ofta har det dock diskuterats hur staters skyldigheter gentemot invandrade eller asylsökande påverkas av att mottagarstaterna bär ett ansvar för att migrationen uppkommit. Diskussionen har förstås förekommit i andra sammanhang, exempelvis har frågor ställts rörande kolonialmaktens skyldigheter gentemot immigranter från tidigare kolonier. Vad som skiljer klimatmigrationsproblematiken från dessa tidigare normativa problem är dels omfattningen av potentiella immigranter, och dels dess komplexitet. Exempelvis är det betydligt svårare att avgöra vem som bär ansvaret för att hantera problemet. Skälet är förstås att klimatförändringar i sig är komplexa fenomen vars orsaker och verkningar vi inte fullt ut begripit. Även om vi är övertygade om att västvärlden bär den största skulden återstår fortfarande frågor om hur ansvaret ska fördelas i nästa led; hur ska exempelvis ansvaret för att ta emot klimatmigranterna fördelas? Att etablera det kausala ansvaret är förstås nog så svårt, och det finns inte heller en fullständigt självklar koppling mellan kausalt och moraliskt ansvar. I vissa fall är kausalt ansvar tillräckligt för att etablera moraliskt ansvar. I andra fall bör det moraliska ansvaret fördelas på annat vis; exempelvis kan man argumentera för att den eller de aktörer som har de bästa förutsättningarna att lösa, säg, ett problem uppkommet av klimatförändringar, bör bära det moraliska ansvaret. Detta trots att det kausala ansvaret i huvudsak kanske bärs av någon annan aktör (se t.ex. Caney, 2005; Miller 2007: kap. 4; Page 2008).

Frågan om västvärldens skyldigheter gentemot klimatmigranter från utvecklingsländer knyter självklart an till den vidare politisk-teoretiska diskursen om glo-

bal rättvisa. För det första finns det ett empiriskt-analytiskt problem att särskilja klimatrelaterade orsaker till migration från ekonomiska och sociala orsaker. På den individuella nivån finner vi sannolikt en kausal interaktion mellan dessa olika faktorer bakom ett beslut att emigrera. Det är därför oerhört svårt att dra en självklar kausal linje mellan klimatförändringar och framtidig migration (Brown 2007: 6). För det andra finns det politiska teoretiker som skulle hävda att det, givet detta, egentligen är frågan om global fattigdom som är den centrala utifrån ett globalt rättviseperspektiv. Thomas Pogge är idag den mest framträdande politiska teoretiker som, i det närmaste analogt med vad jag sagt ovan om västvärldens ansvar för klimatförändringar, hävdar att den rika delen av världen påtvingar utvecklingsländer en ekonomisk världsordning som orsakar fattigdom (Pogge 2008: kap. 4). Om detta är korrekt skulle det enligt Pogge betyda att vi behöver inrätta en radikalt annorlunda världsordning som i ett första steg innefattar en omfattande global resursomfördelning via beskattning av staters nyttjande av naturresurser, och i slutänden ser han behovet av ett globalt flernivådemokratisystem (Pogge 2008: kap. 6 och 8).

Redan det första steget i Pogges argument kan ifrågasättas på såväl filosofisk som empirisk grund; i vilken grad orsakar egentligen den globala ekonomiska världsordningen fattigdom och ekonomiska ojämlikheter? Den empiriska forskningen pekar åt olika håll, där vissa forskare ger Pogge rätt (t.ex. Wade 2004), medan andra hävdar det motsatta; att såväl fattigdomen som de ekonomiska klyftorna i världen har minskat som en följd av den ekonomiska globaliseringen (se t.ex. Dollar & Kraay 2002; Sala-i-Martin 2006). Filosofiskt kan vi ifrågasätta de radikala im-

plicationer Pogge hävdar följer av ansvaret för att ha orsakat global fattigdom (se t.ex. Risse 2005a). Vad detta innebär är att frågan om klimatmigrationens normativa problem inte nödvändigtvis kollapsar i frågan om ansvaret för global fattigdom, utan kan behålla sin status som ett distinkt normativt problem.

Jag vill också hävda att det fall jag ämnar undersöka är mer gynnsamt för att svara på frågan om vilka eventuella förpliktelser den rika delen av världen har gentemot utvecklingsländer. Det är knappast självklart att den rika delen av världen bär ett kausalt och moraliskt ansvar för en påtvingad ekonomisk världsordning som orsakar svält och lidande. Men det tycks vara svårare att ifrågasätta det kausala och moraliska ansvaret för klimatförändringarna. Även om frågan om det kausala ansvaret för klimatförändringar är mycket komplex och ingalunda okontroversiell, råder idag konsensus kring uppfattningen att klimatförändringarna i hög grad är orsakade av mänskliga handlingar, och att västvärlden med sina omfattande utsläpp av växthusgaser bär det största ansvaret för att ha orsakat dem (Singer 2002: kap. 2).

Genom att fokusera på det specifika problemet med klimatmigration, kan vi undvika de mer kontroversiella antaganden som krävs för att Pogge ska driva hem sin tes om den globala ekonomiska ordningens skadliga effekter. Pogge, och andra, har ibland fokuserat på mer specifika aspekter av den ekonomiska världsordningen. Ett exempel är diskussionen om den så kallade *resursförbannelsens* roll i att förstärka fattigdomen i vissa länder. Med sådana stegvisa undersökningar kan vi komma mycket längre i vår kartläggning av den rika världens förpliktelser gentemot utvecklingsländer. När det gäller resursförbannelsen är det betydligt mindre kontroversiellt att hävda att vissa rika län-

der hyser såväl ett kausalt som moraliskt ansvar för fattigdom och lidande genom att de är involverade i handel med förtryckarstater, och vi kan nå slutsatser om såväl vilka specifika plikter som praktiska institutionella lösningar som krävs för att lösa denna rättviseproblematik (se Pogge 2008: 118-22; Wenar 2008). Mitt projekt är på samma vis fokuserat på ett specifikt problem och kan därmed bidra till kartläggningen av de moraliska förpliktelseerna gentemot utvecklingsländer, samt föreslå konkreta institutionella lösningar på problemet.

Även om få politiska teoretiker har ägnat klimatmigrationsproblematiken någon större uppmärksamhet har normativa frågor rörande klimatmigranter och särskilt institutionella lösningar på problemet diskuterats tidigare. Främst är det jurister som undersökt bland annat i vilken utsträckning folkrätten skyddar miljö-migranter, eller argumenterat för den normativa ståndpunkten att folkrätten bör utvidgas för att möjliggöra prövningar av huruvida klimatförändringar som framtvingar folkförflyttningar i vissa fall innebär människorättsbrott (Aminzadeh 2007; Lopez 2007). Även frågor om miljö-migranternas juridiska status har debatterats; inkluderar den internationella rättens definition av ”flykting” redan miljö-migranter? Om inte, bör det juridiska ramverket förändras i detta avseende (se t.ex. Aminzadeh 2007; Cooper 1998; Hong 2001, Williams 2008)? I min diskussion av möjliga institutionella lösningar på den normativa problematiken kommer jag att knyta an till dessa juridiska diskussioner.

Projektbeskrivning

Projektet består på ett övergripande plan av två delstudier:

I den första är relationen stat-individ utgångspunkten. Jag kommer att se närmare på de moraliska skyldigheter den rika delen av världen har i förhållande till miljöflyktingar, och särskilt på hur klimatflyktingsproblematiken påverkar de traditionella försvaren för *gränstvång*. En aktuell diskussion inom den politiska teorin rör gränstvångets rättfärdigande (se Abizadeh 2008; Risse 2005b: 107). Diskussionen har centererats kring Nagels (2005) argument för att det tvång som utövas för att hålla icke-medborgare utanför en stats gränser inte kräver något rättfärdigande, eftersom de som tvingas strikt taget inte bär något ansvar att acceptera eller följa de lagar som upprätthåller tvånget. Ett vanligt, och mindre radikalt, försvar av gränstvånget är att en stat, så länge den är legitim, gör något som är moraliskt försvarbart, nämligen skyddar och ser efter sina medborgare genom att upprätthålla ett socialt system och legalt ramverk. Detta skulle vara omöjligt om inte tillträde till staten reglerades (Risse 2005b: 107; Ödalen 2008: 66-7). Detta sätt att argumentera förutsätter dock att en stat inte har något ansvar för att den situation uppstår som tvingar människor att fly. I fallet klimatmigration gäller inte längre antagandet. Konsekvensen blir att Nagels argument blir svårt att acceptera, om det ens längre är relevant, och att de mindre radikala försvaren för gränstvång måste omprövas. Som nämnts ovan kan vi också fråga oss om brott begåtts mot territoriella rättigheter och om detta i sådant fall undergräver klimatförstörande staters rätt att kontrollera sitt territorium? De frågor som kommer att ställas är: Kan den rika delen av världen legitimt upprätthålla gränstvånget gentemot klimatmigranter? Vore det en rimlig institutionell lösning på den normativa problematiken att skänka klimatmigranter formell flyktingstatus?

I den andra delstudien riktas blicken utåt, och relationen stat-stat står i centrum. Syftet blir att undersöka västvärldens skyldigheter i förhållande till klimatmigranternas hemländer och de utvecklingsländer till vilka de oftast migrerar. Endast en bråkdel av klimatmigranterna från utvecklingsländer kommer att anlända till länder i väst. Australien, Nya Zeeland och USA behöver exempelvis förbereda sig på att klimatmigranter kommer att anlända från Stilla-havsöarna (Barnett 2003: 12). Vi behöver förstås överväga vilka moraliska skyldigheter västvärlden har i förhållande till dessa flyktingar. Men det är trots allt så att majoriteten av klimatmigranterna, och migranter överhuvudtaget, stannar kvar i sina hemländer eller flyr till angränsande länder. Att den rika delen av världen skulle stå inför enorma långväga flyktingströmmar orsakade av klimatförändringar ses av de flesta bedömare som ett osannolikt scenario (Haldén 2007: 124). En viktig fråga att avgöra är därför vilka skyldigheter den rika delen av världen har gentemot de klimatmigranter som flyr *inom* sina hemländer eller till angränsande länder, och gentemot de inblandade staterna.

Vissa, senast exempelvis Nagel (2005), har argumenterat för att på den internationella arenan styrs relationer mellan stater av ”rena förhandlingar” och inga moraliska skyldigheter uppstår i ett internationellt sammanhang utöver rent humanitära plikter att bekämpa svårt lidande. En sådan position kan förstås ifrågasättas. I Ödalen (2008) argumenterar jag exempelvis för att den särskilda typ av relation som uppstår mellan stater när de bedriver handel med varandra ger upphov till särskilda rättviseplikter som går utöver de rent humanitära. Klimatförändringarna utgör ytterligare ett fall där världens stater binds samman genom ett gemensamt an-

svar för att problemen uppstått och genom institutionella samarbeten för att lösa dem. I den andra delstudien undersöks dessa relationers implikationer för frågor om global rättvisa: Hur ska ansvaret för klimatmigrationsproblematiken fördelas? Krävs internationell resursomfördelning från den rika delen av världen – som till största delen orsakat problemen – till den fattiga – som får bära kostnaderna? Återigen kan vi även fråga om klimatförändringarnas effekter i grunden utgör brott mot utvecklingsländers *territoriella rättigheter*, och kräver kompensatorisk resursomfördelning?

Projektets metod är normativ. Målet för normativ forskning är att genom en förnufts-baserad kritik av våra förställningar om moral och politik formulera svar på hur moraliska problem inom politiken ska lösas. Jag har tidigare utvecklat ett instrument för normativt rättfärdigande och tilllämpat det på både relationen mellan stat och medborgare, och mellan stat och stat (Ödalen 2008). Instrumentet bygger på frågan om vilka egenskaper en relation måste uppvisa för att en agent, som kan vara såväl en individ som en stat eller ett annat kollektiv, ska acceptera att lojalt ansluta sig till de krav relationen ställer. Svaret är delvis kontextbundet och frågan måste därför ställas på nytt så snart vi konfronteras med en ny typ av relation. Detta sker exempelvis då nya typer av institutionella samarbeten uppstår, eller när aktuella problem leder till ett ifrågasättande av gamla institutioner. Klimatmigrationsproblematiken är ett tydligt exempel där gamla institutioner måste omprövas och där nya institutioner behöver byggas för att problemet ska kunna lösas. Normativa frågor blir i detta sammanhang oundvikliga.

Litteraturförteckning

- Abizadeh, Arash, 2008. "Democratic Theory and Border Coercion: No Right to Unilaterally Control Your Own Borders", *Political Theory* 36(1), s 37-65.
- Aminzadeh, Sarah C., 2007. "A Moral Imperative: The Human Rights Implications of Climate Change", *Hastings International and Comparative Law Review* 30(2), s 231-265.
- Barnett, Jon, 2003. "Security and Climate Change", *Global Environmental Change* 13(1), s 7-17.
- Beitz, Charles R., 1979. *Political Theory and International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Bell, Derek R., 2004. "Environmental Refugees: What Rights? Which Duties?", *Res Publica* 10(2), s 135-152.
- Biermann, Frank & Ingrid Boas, 2010. "Preparing for a Warmer World: Towards a Global Governance System to Protect Climate Refugees", *Global Environmental Politics* 10(1), s 60-88.
- Black, Richard, 2003. "Environmental Refugees: Myth or Reality?", New Issues in Refugee Research, Working Paper 34. UNHCR. Tillgänglig på <<http://www.unhcr.org/research/research/3ac6a0d00.pdf>>.
- Brown, Oli, 2007. "Climate Change and Forced Migration: Observations, Projections and Implications", HDRO Occasional Paper 2007/17. Background Paper for the 2007/2008 Human Development Report. UNDP. Tillgänglig på <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2007-2008/papers/brown_oli.pdf>.
- Byravan, Sujatha & Sudhir Chella Rajan, 2010. "The Ethical Implications of Sea-Level Rise Due to Climate Change", *Ethics and International Affairs* 24(3), s 239-60.
- Caney, Simon, 2005. "Cosmopolitan Justice, Responsibility, and Global Climate Change", *Leiden Journal of International Law* 18(4), s 747-775.
- Cooper, Jessica B., 1998. "Environmental Refugees: Meeting the Requirements of the Refugee Definition", *N.Y.U. Environmental Law Journal* 6(2), s 480-529.
- Docherty, Bonnie & Tyler Giannini, 2009. "Confronting a Rising Tide: A Proposal for a Convention on Climate Change Refugees", *Harvard Environmental Law Review* 33(2), s 349-403.
- Dollar, David & Aart Kraay, 2002. "Spreading the Wealth", *Foreign Affairs* 81(1), s 120-133.
- Gardiner, Stephen M., 2004. "Ethics and Global Climate Change", *Ethics* 114(3), s 555-600.
- Garvey, James, 2008. *The Ethics of Climate Change*. London: Continuum.
- Griffin, James M., 2003. "Introduction: The Many Dimensions of the Climate Change Issue", i Griffin, James M. (red), *Global Climate Change: The Science, Economics, and Politics*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Grubb, Michael, 1995. "Seeking Fair Weather: Ethics and the International Debate on Climate Change", *International Affairs* 71(3), s 463-496.
- Haldén, Peter, 2007. "The Geopolitics of Climate Change: Challenges to the International System", FOI User Report. Tillgänglig på <www.foi.se/upload/projects/Africa/FOI-R-2377-SE.pdf>.
- Hong, Jeanhee, 2001. "Refugees of the 21st Century: Environmental Injustice", *Cornell Journal of Law and Public Policy* 10(2), s 323-348.
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), 2007. *Climate Change 2007: The Physical Science Basis*. New York: Cambridge University Press.
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), 2008. *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability*. New York: Cambridge University Press.
- Lopez, Aurelie, 2007. "The Protection of Environmentally-Displaced Persons in International Law", *Environmental Law* 37(2), s 365-409.
- Martin, Susan, 2010. "Climate Change, Migration, and Governance", *Global Governance* 16(3), s 397-414.
- McAdam, Jane, 2011. "Swimming Against the Tide: Why a Climate Change Displacement Treaty Is Not the Answer", kommande i *International Journal of Refugee Law* 23(1).
- Myers, Norman, 2001. "Environmental Refugees: A Growing Phenomenon of the 21st Century", *Philosophical Transactions of the Royal Society B* 356(1420), s 16.1-16.5.

- McFerran, Ann, 2007. "Bangladesh: A Nation in Fear of Drowning," *The Independent*, 2007-04-18. Tillgänglig på <<http://www.independent.co.uk/environment/climate-change/bangladesha-nation-in-fear-of-drowning-445139.html>>.
- Miller, David, 2007. *National Responsibility and Global Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Nagel, Thomas, 2005. "The Problem of Global Justice," *Philosophy and Public Affairs* 33(2), s 113-147.
- Nine, Cara, 2010. "Ecological Refugees, States Borders, and the Lockean Proviso", *Journal of Applied Philosophy* 27(4), s 359-375.
- Page, Edward, 2006. *Climate Change, Justice, and Future Generations*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Page, Edward, 2007. "Fairness on the Day After Tomorrow: Reciprocity, Justice and Global Climate Change", *Political Studies* 55(1), s 225-242.
- Page, Edward, 2008. "Distributing the Burdens of Climate Change", *Environmental Politics* 17(4), s 556-75.
- Pogge, Thomas, 2008. *World Poverty and Human Rights*. 2:a upplagan. Polity: Cambridge.
- Rawls, John, 1999. *The Law of Peoples*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Risse, Mathias, 2005a. "How Does the Global Order Harm the Poor?" *Philosophy and Public Affairs* 33(4), s 349-376.
- Risse, Mathias, 2005b. "What We Owe to the Global Poor", *Journal of Ethics* 9(1-2), s 81-117.
- Risse, Mathias, 2009. "The Right to Relocation: Disappearing Island Nations and Common Ownership of the Earth", *Ethics and International Affairs* 23(3), s 281-300.
- Sala-i-Martin, Xavier, 2006. "The World Distribution of Income: Falling Poverty and ... Convergence, Period", *The Quarterly Journal of Economics* 121(2), s 351-397.
- Singer, Peter, 2002. *One World. The Ethics of Globalization*. New Haven: Yale University Press.
- Stern, Nicholas, 2006. *The Economics of Climate Change. The Stern Review*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Suhrke, Astri, 1994. "Environmental Degradation and Population Flows", *Journal of International Affairs* 47(2), s 473-496.
- Wade, Robert H., 2004. "Is Globalization Reducing Poverty and Inequality?" *World Development* 32(4), s 567-589.
- Wenar, Leif, 2008. "Property Rights and the Resource Curse", *Philosophy and Public Affairs* 36(1), s 2-32.
- Williams, Angela, 2008. "Turning the Tide: Recognizing Climate Change Refugees in International Law", *Law & Policy* 30(4), s 502-529.
- Yamamoto, Lilian & Miguel Esteban, 2010. "Vanishing Island States and Sovereignty", *Ocean and Coastal Management* 53(1), s 1-9.
- Ödalen, Jörgen, 2008. *Rolling Out the Map of Justice*. Diss. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.